

ADATTÁR.

ADALÉKOK CSOKONAI KÖLTÉSZETÉHEZ A SÁROSPATAKI KÖNYVTÁRBÓL.

A sárospataki könyvtár kuruczkori verseinek föl kutatása¹ s a velük való tüzetesebb foglalkozás közben néhány kéziratot versgyűjteményünkben számos Csokonai-verset találtunk. Ezek nagy részénél a vers előtt vagy után jelezve van részint a szerző teljes nevének, részint neve kezdőbetűinek odairásával, hogy szerzőjük Csokonai, egy részüknél azonban teljesen hiányzik az ilyen vagy amolyan fajta jelölés. Ezekről az utóbbiakról természetesen csak alakjuk, hangjuk, felfogásuk alapján lehet gyanítani, hogy Csokonai versei.

A kéziratok forrásainkban előforduló Csokonai-verseknek a nyomtatásban megjelentekkel való egybevetése folyamán bevontuk vizsgálódásunk körébe azokat a kiadatlan s jó részben elveszettnek hitt verseket is, a melyeknek jegyzékét Toldy Ferencz részint »Csokonai sajátkezű levelei és lajstromai«, részint pedig »a holta után nála lelt papirosok összeírása vagy barátjainak levelei« alapján állította össze². Csokonai verseinek jó része, mint ismeretes, csak halála után jelent meg nyomtatásban. Ezek addig csak kéziratban forogtak közkézen barátai, ismerősei, tisztelői között, a kiknek azokkal életében kedveskedett, s a kik a jeles költő egy-egy újabb versét meglelve érdeklődéssel olvasták s megőrzés céljából a maguk számára lemásolták. Így történt meg aztán az, hogy maga Csokonai egy-egy elkallódott verséhez sokszor csak nagynehezen tudott hozzájutni.³ Sőt az is megtörtént, hogy egyik-másik verse csak később, egyes versgyűjteményekben, másolatokban maradt ránk.

¹ Lásd *Ethnographia*, 1914. 232—249. l.

² Összegyűjtött munkái. Magyar államférfiak és írók. Életrajzi emlékek. II. k. Pest, 1868. 162—172. lap. [A Csokonai-életrajz először 1846-ban jelent meg munkáinak Nemzeti Könyvtár-beli kiadása előtt.] Toldy e jegyzékében — nem ismervén Csokonai Kelemtöldy-féle kiadásának III-ik kötetét (a 162. lapon csak az I—II. kötetet említi) — *kiadatlanoknak* jelez olyan költeményeket is, a melyek a Kelemtöldy-kiadás III-ik kötetében már megjelentek 1845-ben. Így pl. a 102. 105. és 107. sz. alattiak.

³ Beöthy Zsolt: Csokonai ismeretlen versei. Főv. Lapok, 1876. 295. sz. 1395. lap.

A sárospataki könyvtár kézírataiból tallózott Csokonai-verseket három csoportban soroljuk fel. Először közöljük azokat, a melyek alatt forrásunkban szerzőül az ő neve vagy nevének kezdőbetűi (néha csak a Cs. betű) szerepelnek. Ezekhez csatoljuk a *Bár az ég búsúlva néz is ellenem* kezdetű dalt a *Kovácsi útról* szóló sorokkal együtt, a melyek a Toldy jegyzéke szerint Csokonaiéi.

A második csoportban azokat fogjuk tárgyalni, a melyek részben vagy egészben megjelentek ugyan már nyomtatásban, de ezek kézíratos verseskönyveinkben vagy figyelemreméltó változatban, vagy jegyzetekkel ellátva, vagy pedig teljesebb, tökéletesebb alakjukban vannak meg. Ismeretes, hogy ilyen kézíratos verseskönyvből került elő a *Dorottya kinyjainak* egy teljesebb alakja is. (V. ö. Ódák két könyvben. Nagyvárad, 1805. Figyelő, X: 234.)

Azután ki fogjuk mutatni, hogy a *Bokros bánat* kezdetű dal, melyet Toldy a Csokonai ismeretlen vegyes költeményei között sorol fel a 169. lapon 119. sorszám alatt, nem a Csokonaié.

Végül forrásainkból két olyan költeményt közlünk, a melyek alatt nem szerepel ugyan Csokonai neve sem a maga egészében, sem kezdőbetűivel, de formájuk, hangulatuk, a bennük kifejezésre jutó érzelmek, kifejezések s különösen az a körülmény, hogy a költő kegyese gyanánt Lilla szerepel: szerintünk mind-mind a mellett szólnak, hogy ezek Csokonai költeményei. Ezek, tudunkkal, sem a Csokonai-kiadásokban, sem a hagyatékából közölt versek között, sem dalgyűjteményeinkben nem jelentek meg nyomtatásban.

I. KIADATLAN VERSEK.

1. Bár az ég búsúlva néz is . . .

1. Bár az Ég búsúlva néz is ellenem
Légy te nékem szent Poësis mindenem
A' mi történt életembe
Hogy lehessen énekembe
Festennem.

2. Sírván sírok, de siralmam nem elég,
Valyon mikor elégli már meg az ég
Két szemeim nem bírhatják
Orzám könnyei ászatják
Fárasztják.

3. Kedves Rósám gyere velem sétálni
A' Hóld fénylő világánál járkálni
Azzal bátrann foghatsz kezét
Mely a' kietlenre vezet
Tréfálni.

4. Nints ott az örömnnek mássa tsak az ez
Ahol a' Vénus forgása¹ tsergedez
Mely a' lankadtat éleszti
A' bánatot el széleszti
Be jó ez.

¹ Másolási hiba *forrása* helyett.

5. Menjünk oda drága lelkem aludni
 Én fogadom, hogy nem fogok tévedni
 Nem félek bár setét a' völgy
 Makkot, ahol a' sűrű Tölgy¹
 Jó szedni.
6. Gyöngy alak ortzád ragyogó ortzája
 A' nyílt lobogó lilium formája
 Ez halom kupidó útja
 Alatta sós vizű kútja
 Forrása.
7. Égi kezek szép remeke drága kints
 Gyöngy Anyának gyöngy gyermeke rám tekints
 Alabástrom színű teste
 Apelles ijjet nem feste
 Több ijj nints.
8. Mejjemhez hadd szorítsalak erőssen
 Csókolj te, én is csókollak szívessen
 Erzem szíved dobogását
 Vérednek sebess folyását
 Tüzessen.
9. A' szerelem reszketteti szívemet
 Kettős léte pihegteti mejjemet
 Es sehoh nem is lelhetem
 Hellyemet ha nem fekhetem
 Óledbe.
10. Kintsem egy sziv lábod előtt esdekel
 A' nyíl, melyet személyed ló érdekel
 A' melytől bús szívem vérzik
 Minden tetemeim érzik
 Halni kell.

Csokonai e versét Toldy Ferencz, említett jegyzékében, a vegyes költemények csoportjában, a 170. lapon 134. szám alatt *elveszettnek* mondja. Mi e hangulatos dalra a sárospataki főiskolai könyvtári kéziratár 130. számú, *Felvidítő* című, negyedréti alakú gyűjteményének 204—206. lapjain akadunk rá, a hol CLXXXVIII. sorszám alatt szerepel. E versgyűjtemény a címlapbeli följegyzés szerint 1824-ből való. Ugyancsak a címlapon olvasható a gyűjtemény forrásának megnevezése is ekképen: »*le íródott a Papszász Gyuri gyűjteményéből szóról-szóra, annak első és második kötete, hol is X. kötet található*«. — Csokonai neve, vagy nevének kezdőbetűi nincsenek ott a vers alatt. Toldy megbízható jegyzéke alapján azonban a Csokonai versei közé kell iktatnunk. A 2-ik, 3-ik, 4-ik és 5-ik versszakból álló változata, csekély eltéréssel, megvan még az 1667. számú Polgár János-féle *Válogatott világi nóták cz.*, 1830-ból való kéziratos versgyűjteményünk 105. lapján is.

¹ Másolási hiba lehet *sűrű a' Tölgy* helyett.

2. Bálint napja.

A propos bizony majd el is felejtettem
 Hogy én Komáromi Poétává lettem
 Az eszem iszom közt nem is jut eszembe
 Hogy egy két rosdás vers van itt a sebembe
 És az ha terhekre nem lesz az Uraknak?
 Szoktak e' halgatni mikor vígan laknak
 De a vers más ként is meg nem kedvetlenülít
 Sőt a lagy főbül is tud csinálni 'senit
 Csak el olvasom hát a ki nem halgattya
 Fláskot emelgethet fogát piszkálhattya
 Addig a Gavallér 's a Dáma egymással
 Charta biankazhat szemmel 's láb nyomással
 Egy ijj öröm nappal öröm képpen banjunk
 A mi Bálintunknak minden jót kivannyunk
 Ontsunk ezer áldást Lengő tisztelettel
 Szorjuk rá a tarka vívatot tüztettel
 A vigasság minden ábrázatba üljön
 A jó kedv a boros kantsokba kerüljön
 A ki haza készül vagy pedig szomorú
 Fejébe fonassék tövisbül koszorú
 De a ki másokkal örvendezve múltat
 Firól fira száljon benne az indúlat
 Hogy Unokái is mondassak ha meg hólt
 Az én Jámbor apám vig szívű ember vólt
 Habzó Glazlikat kell ki inni salvéval
 Ha meg árt öntsük le fekete kávéval
 Egy szóval a kedvet ki ki ugy meg csapja
 A mint azt mindentől varja balint napja

* * *

De meg tsak azt mondom hogy igyunk vigadjunk
 A borból holnapra egy tseppet se hagyunk
 De most már jó vólna azt is említeni
 Hogy Bálintot miként kellyen köszönteni
 Kezdjük hát Ély Bálint sokáig sokáig
 A szóllót plántáló Nóénak napjáig
 Annyi napig a hány kövekkel ki rakják
 A vármegye napját ha ugyan ki rakják
 Ugy kerülje a kár bánat házad táját¹

Hogy abba a vigság örök fészket rakjon
 Melybe bonthatatlan nyugodalom lakjon
 Az egészség áldás öszve font karokkal
 Tántoljon pitvarod környékén azokkal
 Nemzetes Kapitány! és vitéz Prokator
 Ithon nagy tanátsú kívül erős bátor
 Ki egyszerre viselsz Verbóltzit 's Lódingót
 Vedd kedvesenn tőlem e szál rozmaringot
 Ezt altalam Venus teneked küldeti
 Te pedig add annak ki érdemelheti
 Hazádnak szolgáltál ekkoráig sokat
 Illő hát kedvedre élni a napokat
 De tudod hogy sem más sem Verbóltzi nem ád
 Meg elégíthető vigságokat reád

¹ A következő sor hiányzik, a kéziratban hely van hagyva számára.

Utoljára is csak Cythere fog lenni
 Kinek karjai közt meg tudjál pihenni
 Pihenny is meg vegre mert meg érdemletted
 Hymen hús szárnyakkal lebegjen feletted
 Ugy sem bírsz már önnön szived birtokával
 Kerítsd haza hát azt nemes rablójával
 Hogy mennél hamarább fiaid legyenek
 Kikből szolga Bírák 's majorok telyenek
 Végre ha el végzed földi vitézséged
 S Invalidus fővel a sír be fog téged
 A Feltámadási Insurrectioval
 Mennyei Quartelyba szály trombita szóval
 Te pedig szent Ivo Prokatorok szente
 Kit tisztel sok apró kard és rövid mente
 Tegyel ma Druszaddá bennünket 's légy velünk
 Velünk kik ma néked innepet szentelünk
 Töbször is ejts ilyen kedvre recidívát
 Most pedig kiáltuk Vivat Bálint vivat

Cs. V. M.

Ez a Csokonai-vers a *Felvidítő* című, 135. szám alatt őrzött, kéziratosszerűségünk 69—71. lapjain 121. sorszám alatt olvasható. E verseskötet összeírójának nevét a címlapon az *N. O. K.* betűk rejtik magukban. Több Csokonai-vers van benne. (Gróf Zichy Károly úrnak, gróf Károlyi József főispán beigtatása alkalmából, Lilla földése, Euripidesből, A szabadulás, olaszból Metastasio után, Szerelmes fogadás.) — Toldy Ferencz Csokonai e versét, melyet a költő Kiss Bálint kapitány és ügyvéd tiszteletére írt, említett lajstromában a 168. lapon, az *Alkalmi darabok* között 94. sorszám alatt említi. Forrásunkban a vers alatt Csokonai teljes nevének kezdőbetűi olvashatók.

3. A Borbély Granariumára.

Felvidítő című, több kötetből álló, negyedréti alakú kéziratosszerűségünk 129. számmal ellátott, 1824-ből való s *N. O. K.* nevű egyéntől összeírt kötetében, a 118. lapon a következő, tájékoztatással is ellátott négy soros verses felirat olvasható:

»1800-ba December végével Cs: V: M: T. Borbély Úrnál Rofon
 lévén, 's megkérdőzdévén, hogy az újonnan épült Granariumra emlékezet
 okáért mit kellene írni; extempore ezt a' verset mondotta:

A' XVIII-dik Száznak
 Össze utolsó végénn
 Lett rakása e' mag Háznak
 Borbély Sándor költségnénn.«

A kéziratosszerűségünk tartalomjegyzékében e verseske így szerepel: *A Borbély Granariumára.* Toldy nem említi.

4. »Szűts Sára koszoruja, a melyet téli zöldből kötözött egy Helikon tetején meg fordult utas mint tartják Cs. V. M.«

Meg rázkódott bele hogy egy görtsös tsikón
 Botorkáztál rája a kies Helikon.
 Ennek pedig minden tisztelője bura
 Görbedvén miattad oh te vers tortura.

5. Kivesz attól félek jaj amaz Isteni
 Bőv forrás hogy mertél bele tekinteni
 Jaj nektek jaj nektek szegény Mnemosine
 Szülötti, jaj nektek mely rettentő kín e.
 Jobb lett volna kilentz testvérek még szopós
10. Korotokba vagdalt volna le Atropos.
 E szűz mikor akart tenni kerek számot
 Bé adta Kháronnak tölletek a vámot.
 Ki gondolta volna hogy meg Beótia
 Hegyén mász Debretzen egy kantza tsatsija
15. Ah nem írok én nem egy vers szülöttem se
 Lesz többé ha velem versel ez az emse.
 Azt tudnák hogy e kis munka mert lám még a
 Kapun strásáló Szűts Sára is kolléga,
 De nem tűrhetem nem, fogjuk el ékesen
20. Koszorúzott Musák ezenn a görtsesen
 Húzzuk le görtséről elébb keservesen
 Meg kínozzuk vessük ki a' kilentzesen.
 Így szóllýunk midőn a hátán lantot vertünk
 Vidd Plutó neked egy Lyány Poétát nyertünk
25. Hajdann az Izráel nyerni mit méltódzott
 Mikor az Istennel öbe ment birkodzott.
 Jobb lett volna áldás nélkül tsak Izráel
 Maradni mint lábát így tsámpásítá el.
 Mert osztán Jákobnak a tompora hejje
30. Félre fitzomodván dőtözögött tsipeje.
 Azt gondoltad te is hogy majd erőszakos
 Soraiddal lehetz Parnassusi lakos
 De az arany peretz a drága gyöngyszemek
 Nem disznónak valók te disznónak remek.
35. Meg elégedni jobb lett volna Szűts Sára
 Névvél mint vágyódni meg Poésiára.
 Jobb lett volna sokkal jobb tsak kapun álló
 Lenni inkább mint egy ilyen vers tarkáló
 A sántz alatt jobb lett volna tsak homájba
40. Kinlódni mint bolond maradsz anyi szájba.
 Bolond vólt apád is hogy illy igyekezet
 Szikráltalan szikrán ebbe meg edjezett
 Megérdemlenéd hogy meg vesszözne Áron
 Hogy mert ítéletet tenni túl az áron
45. Engemet ugyan te lelki testi vakon
 Szült kétzer nyóltzvánnégy ízbe tsapol nyakon.
 Mert gyilkos versedbe bár akárhová vidd
 Minden okos így szóll amint szóll Sz. Dávid
 Szűnnyél meg töllem hadd vegyek erőt velőt
50. Markolózó ! az én ki múlásom előtt.
 Mejërt midőn várod hogy ditserve szólljam
 Neved érdemes vagy hogy ezt ide róllyam
 Róvom is míg tsak e szűk áldásaidról
 Irt betűmre le nem mondassz te magadról.
55. Ez ha meg lessz hozzád te kemény lakatra
 Vetni való szájú így szólllok vessz satra.
 Nem más vagy rugdosd bár a hámfát Babylon
 Leánya hanem egy fel fordult Ipsilon.
 Vagy ha több valahol az Anyád a Jordán
60. Körül legeltébe kapott el a tsordán.
 Vagy ha még is több vagy mérgelődés lángok
 Közt ugy vertek széjjel az Orángutángok.

- Mert valamint tzerénás verse itt el pirít
 Ártatlan ész azok közzül úgy ki virít
65. Te azt vélted hogy a majom svadron között
 Vagy most is, Jaj tömpe verseket öklözött
 Nem pirúlt Jupiter annyira el régen
 Amaz Isteneknek tartott vendégségen
 Midőn az ebéd közt sebes perdültébe
70. A slepp alól magát el durrantá Hébe
 Mint a szelid Músák hogy verselsz te vadon
 Termett bogátskóró magról bujt hajadon
 Nints a te nyögve sült munkád közt egy izes
 Falat a leg kisebb kommad is tsirizes
75. Szűts léttedre büdös szerével nem bír, hát
 Szívos mesterséged jobb készítne irhát
 Egész el bitangolt árkusnak ujj tsáva
 Kéne arra tett rajz olly bosszantó gyáva.
 Ehel vesznek ugyan mindenütt a kémek
80. De kivált meg a kik a sort záró prének
 Egy jó nyerítéssel többet tesz e gyarló
 Sorú verseidnél egy kantza magyar ló.
 Még is e vólt tsupán a reád ingerlő
 Hányod méltóságod te semmire kellő.
85. Így szóll gyönyörködnek a szüleim bennem
 Es örömmel mondják lyány Poétát nyertem
 Ditsó — ezt a melyek írták ditsó kezek
 Mely virtuos főből sült Minervák ezek.
 Mely kár lett volna már ezt a tálentomat
 Elásni két sorban amely annyit nyomott,
 Szép aki szert tehet az illyen áldásra
 Ne pazéroid ezt ég minden bohókásra.
 Közibe nem esett a poros világnak
 Már is tudományi ily bértzekre hágnak
95. Fennyen diszeskedik szűzi koszorúja
 Még is a mélységet mind keresztül bujja
 Ditséretes szűz hogy agyvelődig friss a
 Versezetért légy a Músák Tamarissa.
 De kinek tudásod tsak a tsizmaszárba
100. Határozódik és egynéhány sóltárba.
 A százharminzegyig még tudom nem értél
 A nem bírom utra bolond azért tértél.
 Nohát úgy is már jól el lasnakoltalak
 Dudold el e sóltárt többé nem bántalak
105. Uram ne úzz nagyra gyenge tudományom
 Hájogvonta szem[em] magasra nem hányom
 Nem lélekzem többé soha olly dolgokba
 Kik felyül haladnak engem nagyságokba.
 Én is a Szent Dávid hangos tziterája
110. Nótáján utánnad ezt pendítem rája.
 Ki ki e hitetlen versek olvasója
 Hogy bünbe ne essék ő magát meg ójja.
 Tsudálkozom rajta hogy a tőke mellett
 A vén Varga János illy verseket ellett.
115. Talán a nagy apád sámfái mustái
 Súgták e verseket hogy lennél e mái.
 Dísztelen nemednek okosabb harája
 A Csizmadia czéh leg főbb maskarája.

- Tán a Pendelbergi nagy Akadémiát
 120. Ki tanultad azért írtál komédiát.
 Tiszteletedre most nem írhatok több sort
 Kapd fel azt amire a matska vakart port.

E vers lelőhelye *Felvidítő* cz. kéziratos versgyűjteményünk 136. számmal jelzett, 1826-ból való, N. O. K. által szerkesztet s összeírt kötete, melynek 231—236. lapjain olvasható 42. sorszám alatt. A kötet *Mutató Táblájában* »Szűts Sára koszorúja. Cs. V. M.« jelzéssel szerepel.

Hogy ezt a Szűts Sárát csúfoló verset valóban Csokonai írta, azt a címiratban és a verses kötet tartalomjegyzékében levő utaláson kívül az is igazolja, hogy a 119—120. sorban (Tán a Pendelbergi nagy Akadémiát kitanultad...) határozott célzás van Csokonaitól egy *A pendelbergai vár formájának és megvételének leírása* című dévaj, kiadhatatlan versének¹ (Toldy a 168. lapon 103. sz. a. említi, megvan a sárospataki könyvtár 129. sz. kéziratos kötetében is a 92—102. lapon) ama részletére, a hol arról van szó, hogy »Pendelbergia nemcsak fővár, de Akadémia« is. (102. lap.)

E Szűts Sáráról szóló Csokonai-vers iratásának idejét teljes bizonyossággal megállapíthatjuk. Ez a debreczeni hajadon leány ugyanis egy ma már igen ritka ponyvairodalmi nyomtatványban² 1802-ben gyarló versekben leírta az ugyanazon évi debreczeni nagy tűzvész történetét s mivel a Csokonai poémájában e verszet több helyére világos célzás található,³ sőt Csokonai idéz is belőle⁴ s a kettőnek egymáshoz való viszonyából az is kitűnik, hogy Csokonai e versének megírására Szűts Sárának ez az önmagát fitogtató, költői hajlamával dicsekvő »gyarló sorú« (81. sor) »térzés verse« (63. sor) adott alkalmat: néhány héttel 1802. június hó 11-ike után írta Csokonai, a Szűts Sára versének hatása alatt. A klasszikus reminiscenciákkal való tréfás játszás is Csokonaira vall. Toldy Csokonai e versét nem említi.

¹ Erre a versre emlékeztet egy-két motívumával, kifejezésével, könnyed, gyorsmenetű verselésével *A' Matskási Vár megvétele* cz. szellemes költemény, a mely Báró Splényi Ferencz és Matskási Anna esküvője alkalmából íratott s a mely 1667. sz. Versgyűjteményünk 46—55. lapjain olvasható. Közvetlenül utána a Csokonainak tulajdonított, de Péli Nagy Gábortól írt [Ferenczi, *Csokonai*, 31. l.] *Európa elragadtatása* cz. költemény következik.

² Petrik nem említi. Megvan néhai Szinnyei József gyűjteményében, valamint a sárospataki főiskola könyvtárában is (Jelzete: SS. 207./9.) Teljes címe: *A' DEBRECZENBEN | 1802-dik Elfzendőben | Junius' 11-dik napján | történt | NAGY TŰZRŐL | íratott | VERSEK, | melyeket a' több házi dolgai között | kézfített | SZŰTS SÁRA | Debreczeni hajadon Leány, | Tsak hamar a' meg-történt vefze-delem | utánn | — | 1802. [H. n.] 8r. 15. lap. — A debreczeni 1802-iki nagy tűzvészt tudvalevőleg Bessenyei György is leírta *Debreczennek Síralma* cz. poémájában.*

³ V. ö. Csokonai versének 24. sorát Szűts Sára versének 14. l. 14. sorával; 48. 109. sorait Sz. S. 12. l. 5. sor; 15. l. 4. sor; 49. sorát Sz. S. 14. l. 6. sor; 89—90. sorát Sz. S. 15. l. 2. sor; 91. sorát Sz. S. 14. l. 7. sor; 100. sorát Sz. S. 12. l. 5. és 15. l. 6. sorával.

⁴ Lásd 85—86. sor = Sz. S. 14. lap. 13—14. sora.

5. A' vig Poëta.

Vigan töltöm életemet
 A' bú tudom el nem temet
 Valamig Músák veletek itt lehetek
 Itt Phebus itt Pallas is
 Itt Erátó ha kell más is
 Mulatok veletek
 A Pegazus vizeit
 Látom tsergedezve itt :/:
 Ennél jobb hejt nem lelek Cs.

Ez a költemény a T. Szeőts István sárospataki deáktól 1798-ban írni kezdett Mindenés Gyűjteményéből való. (Kézirattár 257. szám, 154—155. lap.) Csokonaiénak tartjuk, mert Szeőts eme gyűjteményében pár lappal előbb (149—151. lap) az *Estve jött a parancsolat* kezdetű vers alatt is (mint *A' vig Poëta* címűnél is teszi) csupán csak a Cs. betű odairásával jelzi, hogy azt Csokonai írta. Toldy e verset nem említi.

6. A kovácsi út.

- Hallja-e kend bácsi! van-e még jó messze Kovácsi?
 — Menjen az úr (vagy: Menjen öcsém) szaporán, még ma eléri korán.

Csokonai e párversét Toldy a lajstromában 36. szám alatt említi, a költőnek iskolai idejéből való kiadatlan zsengei között.

E rövid párbeszédet nem írott forrásból közöljük, hanem mint a debreczeni diákok ajkán ma is élő tréfás jellegű kérdést és feleletet, a melyről némelyek nem is gondolják, hogy az előzőr ős iskolatársuknak, Csokonainak, ajkáról hangzott el. E párverset ismerte Tóth Béla is (*A magy. anekdotakincs*. II. 167.), de első sorát eltérően közli. Szerinte a kérdés Csokonaitól, a felelet pedig Bessenyeitől való.

7. Árpádiász.

Csokonainak *Árpádiász* cz. félbemaradt hőskölteményét Toldy 1846-ban, a költő műveinek *Nemzeti Könyvtár*beli kiadása elé írt életrajzában,¹ a kiadatlan munkák sorozatában 191. szám alatt még elveszettnek tartotta. Később a Kazinczy Gábor Dessewffy-iratai között fölfedezte másolatban s a Kisfaludy-Társaság 1861. nov. 28-iki gyűlésében igen alaposan ismertette. (Haraszti, *Csokonai*, 262. lap.) Majd azt írta (*Magyar államférfiak és írók*. II. k. 415. l.), hogy a töredéket és tervezetet közölte a *Kisfaludy-Társaság Évkönyve*inek IX. kötetében. Ez a IX. kötet azonban nem jelent meg nyomtatásban; nem jelent meg az előző VIII. kötet sem. E két kötet kiadása csak terv maradt, s 1868-ban új folyam indult meg. Haraszti Gyula a hősköltemény tervezetét (az I—XII. ének tartalmát) közölte *Csokonaijában* (262—265. l.), de a kidolgozott töredék, az 51 hexameter, tudunkkal, még nem

¹ Ujra megjelent Toldy összes művei II. k. 1868.

jelent meg nyomtatásban. Dr. Sebestyén Gyula, Haraszi kiadása nyomán szintén csak a tervezetet közölte (*A magyar honfoglalás mondái*, II. k. 316—320. l.).

Könyvtárunk kéziratárának említett Mindenes Gyűjteményében a 181—191 lapokon megvan az *Árpádiász* tervezete az 51 hexameterrel együtt. Címe: *Árpádiásznak | Schematismusa, 's Formája*. [Az 51 hexameter az *Első Ének* kezdete.] Utána a következő ismeretes distichon olvasható Szeőts dátumával:

Cedite Romani Scriptoros, cedite Graji
Nescio quid majus nascitur AEneide!
S. Patak 1803. 18 Majus.

Szeőts följegyzéséből bizonyos, hogy a tervezet, az 51 sorral együtt, már 1803. május 18. előtt készen volt. A distichon odajegyzése pedig annak a nagy reménységnek kifejezése, a melylyel kortársai az *Árpádiász* megjelenése elé néztek, mint régen a Vergilius *Aeneis*ének megjelenése elé a rómaiak. Az 51 hexameteri sor így hangzik:

Rettentő hadakat, vért és edj Nemzeti szörnyű
Bajnokot éneklek! 's a' bús Hadak Istene bátor
Hét Fő Hadnagyait! kik a' maga lakta helyéről
Edj Isten vezetése alatt bújdosni ki indult
'S mind földönn, mind a' vizekenn, mind ellene támadt
Hartaiban nagyokat szenyvedt Európai leg szebb
Nemzetet, a' Pannon bődög mezejére vezették!
Mint a' cserje között a' Tölgy, mint a' ki derült Ej
Apro csillagi közt a' Hóld, úgy fénylik ezek közt
Nagy születésével, 's felséges tettei méltó
Fénnyivel a' szörnyű Arpád — az az isteni férjfi
A' kinek áldja porát még a' késő maradék is
Sok történetekenn kellett neki menni keresztül,
Sok hadakonn kellett festkendeztetni ki vérét
És bár a vezető Isten maga tette vezérré
'S bár derekán viselé az erős hadak Istene búsult
Fegyvereit, még is csak alig győzhette halandó
Vállaival szörnyű bajait, mig meg telepíté
Nemzetit, a' leg jobb földönn, — mig rendelete Törvenyt
'S alkota olly nemes alkotmányt, mellyben[n] az időnek
Szinjei közt az ő fényes maradéki ragyognak
Mig szent-edj-házat, 's oltárt epite vezérlő
Isteninek, 's a meg rettent Európa hatari
Meg rázásával nagy lelkű Nemzete fenyyét
A ragyogó Napnak méltóságaig emelte,
'S Istenitől azt nyerte hogy a' kék északi sarkonn
Nemzete drága magyar Neve tsillag fénybe ragyogjon
Nemzeti tűz! Te Magyar Lélek! Haza tiszta szerelme.
Bődög Heliconunk sz. Szűzei! mellyek az édes
Hangal, hódító érzést egyelitetek össze!
Jól tévő Magyarok kegyes Istene! a' kit Etelka
Igy nevezett, — 's mind, mind édesség Isteni! mind mind
Hintetek e' tsendes, 's árnyékos völgyre világot,
A' mellyben Múzsám koszorúját, hajnali tépett
Rózsából, most (most) fűzi Vitéz bajnokja fejére.

A Ti lehelletetek jól tévő életet árul!
 Ott a' hol éneklek, csendes szellőtske lebegjen!
 Balzsam, 's rózsa szagok fussák a' barna homálynak
 Arnyékit, leskődjön az est mosolyogva szemembe
 'S mennyei mézetek edj epedő fülemilének¹
 Edes jajja között, a' Szép Iz gyenge tejével
 Lepje meg a' híves forrást, hogy majd mikor edj kert
 Gallyas börtje alatt, a' hol a' fényes buda-vára
 Talpait, a' Gőgös habokon úszó Duna nyalja
 Más részről pedig a' Szerelem, 's a Pannoniai Múzsák
 Szentelt berke vagyon, 's elesztő mennyei kútykok
 Ott a' hol a' Mesterség, 's a' Természet is Orczyt
 Tiszteli, ott mikor egy egy szirtenn éneklí Vitézét
 Muzsám, 's a Hóld fenye alatt epekedve zokogja
 A meg avúlt emjékezetet, — legyen eneke edes!
 A Ti mosolygástok kezes is, 's nekem életet ígér. s. a. t.

A 257. sz. kéziratot kötetünk 186. és 189. lapjain azonban még a prózai szövegben is találunk eddig ismeretlen és kiadatlan sorokat. És ha tekintetbe vesszük azt, hogy e kéziratot kötet összeírója, Szeőts István, 1797-ben subscribált, Csokonai pedig 1795/6 isk. évben volt Patakon, feltehetjük, hogy személyes érintkezés útján jutott forrásához, melyből az *Árpádiász* tervezetét és 51 sorát lemásolta. Így jelezheti »1803. 18. Majus«-ában már azt, hogy nagy jelentőségű eposz készül, melynek tervrajzát s 51 sorát ép az előbbi lapokon adta. Ezáltal az *Árpádiász* keletkezésére az eddiginél (1804) korábbi dátumot állapíthatunk meg. Csokonai 1803-ban ugyan azt írja (Haraszti, *Csokonai Vitéz Mihály*, 260. l.), hogy a *Zrinyiász* kiadása után fog csak az Árpádhoz, a *Zrinyiász*ról pedig csak mint tervről emlékezik meg ekkor még, az Árpád rajzolatát pedig 1804 június 14-én adja (Haraszti id. m. 261. l.), de föltehető, hogy ismerősei, bizalmasai előtt már előbb ismeretes volt terve. A »rajzolat« közölt részeiből (Haraszti id. m. 262—265. l.) (Sebestyén id. mű II. 316—320 l.) a következő sorok hiányzanak:

IV. könyv.

(Árpád beszéli hogy) »a mint Kiovtól, a Többi Magyaroktól, az Előd tábora a Boristenes mellyékének meg vételére, el küldetett, ott mint vendégeskedtek . . . mint vágták két felé az ő táborukat, — mint nyomták vissza Napkelet felé, az ő táborok nagy részét, ugy hogy kevés maradt belőlle, a meg maradtak mint vonták magokat az Etel-közre«.

VI. könyv. (2. sora).

»a Chasarak [t. i. *kazárok*] vagy Császáriak . . . (Har.: A császárok vagy császáriak).

XII. könyv végén:

»s e' lessz Vége«.

¹ Ez a sor hibás, nyilván a másoló figyelmetlensége miatt. Az *epedő* szó után kimaradt egy egytagú szócska, talán a *kis*.

II. ADALÉKOK CSOKONAI VERSEIHEZ.

1. A pesti dicsőség.

Csokonainak *A pesti dicsőség* cz. versét először Dr. Márki Sándor adta ki az Abafi-féle Figyelő XVI-ik (1884. évi) kötetének 388—389. lapjain, majd 1. 4—9. versszakait — abban a hitben, hogy e vers még kiadatlan — ismét kiadta Balassa József az IK. V. (1895.) évfolyamában, a 312. lapon. — A sárospataki kéziratár *Felvidító* cz. gyűjteménye 131. számmal jelzett kötetének 161—164. lapjain CLXVII. sorszám alatt szintén megvan ez a költemény, még pedig sokkal teljesebb alakjában, mint a milyenben eddig ismeretes volt. Nevezetesen a mi kéziratunkban e vers 14 versszakból áll s így *öt versszakkal terjedelmesebb*. Az eddig ismeretlen öt versszak a 4. 5. 6. 11. és 12. Tekintettel arra, hogy kézirati forrásunk, egy pár másolási hibát nem tekintve, több helyen helyesebb szöveggel adja a költeményt, mint a Figyelő, egész terjedelmében ideiktatjuk. Így a Csokonai verseinek egy jövődöbeli kritikai kiadásánál ez a forrás is figyelembe vehető lesz. A Figyelőbeli szöveg fontosabb eltéréseit jegyzetben s az új versszakokat dőlt betűkkel adjuk.

1. Inkább lagnám Mold[o]vába Bukarestbe
Mint sem a tzandra pénzsipos¹ fene Pestbe
Bútsúz hát el innen hasam és erszényem
Mert itt pénzbe kerül minden kedves kényem²
2. Itt holmi gögös irka-firka uraknál
Kevély rántzba szedett homloku uraknál³
Mit agárkods⁴ egy két sovány ebéd[é]ért
Kit begyűjtött sok be gyűjtött rosz pénz[é]ért
3. Ember veszekedéstől⁵ te minek félnél
Rosz logican földet kérnék⁶ hogy itélnél.
Törvént tudni nem tudomány tsak soványság
Érte pedig időt veszteni pogányság⁷
4. *A midön bér nélkül kellett szolgálnod*
Méltatlanul bút [és] sirást [kell] kiálnod
Ugyan kérlek itéld meg magadat Pajtás
Nem jó e' a szádra ezer bú's sohajtás
5. *Büdös köfalak⁸ közt palaskákkal élni*
Audiat veniat sorra felugrálni
koplalni [és] fázni futni nem okosság
Ruhádat koplalni több mint [a] gyilkosság
6. *Ez elegy belegy népek sodomájába*
Török Sidó Rátz Német Toth rut nyájába
Ne rühesítsd arra kérlek erköltsödöt
Mivéld jobb lessz eredj haza örökidet

¹ pénzt szívó

² kedvem s kényerem (a helyes szöveg: *kedvem s kényem.*)

³ És . . . homlokoknál

⁴ agyarkods

⁵ Emberveszekedésből

⁶ És ugyan kéket zöldnek

⁷ Melynek nyaggatásán hizlalódni butaság

⁸ később pótlólag a *penészség* szót is beillesztette e sorba, nyilván a *köfalak* helyett, de ez utóbbit nem húzta ki.

7. Hiszen itt minden ditsősség tsak abba áll
Ha az ember lotsog pipál ül vagy sétál
Hörből pergelt babot¹ szűk kortyokkal
Földig érő füst ködökkel² olyanokkal
8. Kik begyűltek ezer féle köntös várba
Egy különös³ szabadságú pipa házba
Hol egy huzomba fél napig [is] el nézik
Némely bolond tsont tekékkal hogy tekézik
9. Ez az egy látásra [való] tsekély nézés
És taxat⁴ szabott pénz tsaló tekézés
Teszi már egy részét a gyönyörűségnek
És a legpompásabb⁵ Pesti ditsősségnek
10. Szinte ehhez hasonló a promanadé
Ahol kitsoda ez? valyon könnyen adé?
Volt e 's hányszor ez a virág meg aratva,⁶
Szép mód vagyon ki tanulni sétálgatva
11. *Mert ez a hej ut rende . . .*
Udvara apró követsekkel ki rakva
Arra való hogy a köfal büdös göze
Akit á[t] jár itt[en] magát ki szellőze
12. *Mihejt nyáron fris levégőt hoz az este*
Puha kényességben elő . . .
A Dámáknak ide vágyjon piperkedni
A feltett tzel tárgyra [itten] leselkedni
13. Itt ha lyánt láttz is ne véld [ám] hogy szűz volna
Első kérésedre mindjárt ne hajolna
Mihejt a lány 14 esztendős leszen
Pesten mindjárt asszony szolgálatot teszen
14. Bál és szála óh gyönyörű nevezetek
Mej hatalmas erő vagyon ti bennetek
Azon kérengő⁷ tántz ki fejezésére
[A] Mely tartozik az örűltség nemére.⁸

Jegyzet. Kéziratunkban nincs jelezve, hogy e verset Csokonai írta. Toldy jegyzékében nem szerepel. Az eddig ismeretlen részletek tartalmilag és alakilag egyaránt beillenek a satirikus költeménybe.

2. Szegény Zsuzsi a táborozáskor.

Csokonai e költeményének eddig csak az 1—6 versszaka volt ismeretes; ilyen alakban olvasható az *Ódák* első kiadásában (Nagy-Várad, 1805. 122—123. lap), a Csokonai-kiadásokban s a különböző gyűjteményekben (*Érzékeny és vig . . . dalok gyűjtem.* 2-ik kiad. Sárospatak, 1834. 39. l. Erdélyi, II. 279. l. Limbay, II. 81. Bartalus III. 26.) A sárospataki könyvtár kézirattárának említett Mindenés Gyűjteményében

¹ török-babot

² füstfelleg közt

³ bizonyos

⁴ taksára

⁵ Ama híres pompás

⁶ már e virág *avatva*

⁷ léso

⁸ nevére.

megvan ez általánosan kedvelt versnek¹ *egy teljesebb, kilencz versszakból álló alakja* »Egy szerető keserve és bútszúzója« címmel (149. l.). A vers alá egy nagy Cs. betű van írva, jelzéseül annak, hogy Csokonaié. A forrásunkbeli szövegben ismeretlenek a 7. 8. és 9. versszakok, a melyek így szólnak:

<p>7. El ment tőlem a' Táborba
A' több vitézekkel sorba
El ment tőlem óh Istenem!
Még kell magamba sillenem</p> | <p>8. Fekete föld gyászos pallag
Az én Szívem azon ballag
Süveg vagyon a' fejébe
Busan süt a' nap szemébe</p> |
|---|---|

9. Meny győzd meg ellenségedet
Ismét meg Látod kintsedet.
Térj meg árva galambodhoz
Téged sohajtó rabodhoz.

Cs.

Az eddig ismeretlen versszakok közül a 8. és 9. megvan a 130. számú 1824-ből való kéziratok kötetünk 29—31. lapjain levő változatban is, még pedig úgy, hogy a 8. versszak az első kiadás szerinti 3-ik versszak után 4-ikül, a 9. pedig az első kiadás szerinti 6. versszak után mint záró versszak szerepel.

Egy harmadik, szintén kéziratok, 1812-ből való forrásunkban (Kézirattár: 1669. sz. 53—54. lap) pedig e versnek egy 7 versszakból álló változata van meg (alatta *Csokonai* jelzéssel), a melyben a 6-ik versszak ismeretlen. Ez így hangzik:

6. Mikor fel ült a lovára
Rózsát szúrtam kalapjára
Csókot nyomtam ortzájára
Úgy botsátottam útjára.

Fölmerülhet az a kérdés, hogy a most közölt eddig ismeretlen versszakok (összesen négy), a melyek forrásainkban e vers szerves alkotó részeiül szerepelnek, Csokonai elmetermékei-e, vagy pedig későbbi, idegen kezeiktől származó betoldások? Kétséget kizárólag megállapítható, hogy egyik forrásunk (a Szeőts-féle gyűjtemény), a melyből három eddig kiadatlan versszakot közöltünk, korábbi időből (1798) való, mint a Csokonai halála után megjelent *Ódák* első kiadása (1805.) Kéziratunk szerkesztője Csokonai e versét Sárospatakon (a hol költőnk az 1795—1796. iskolai évben tanult) írta be gyűjteményébe s a vers alá odajegyezte a szerző (Csokonai) nevének kezdőbetűjét. Bizonyosra vesszük, hogy a három utolsó versszakot nem Szeőts költötte. Ő azokat az előző 6 versszakkal együtt a keze ügyébe akadt kéziratból másolta. Gyűjteményében számos Csokonai-vers található, a mi azt igazolja, hogy Szeőts igen kedvelte költőnköt s ha nyomtatásban megjelent vagy kéziratok verséhez hozzájuthatott, örömmel másolta be gyűjteményébe. Mi a közölt három versszakot a Csokonaiénak tartjuk. Tartalmilag szépen odasimulnak, odaillenek az előzőkhöz, ott folytatva az előadást, a hol a 6. versszak

¹ Kezdeté megvan népköltési termékekben is. Lásd Kriza, I. 279. l. Arany-Gyulai, I. 294. l. III. 193. lap.

elhagyta. A 130. számú forrásunkban a *Fekete föld* kezdetű versszak, mint jeleztük, a 3-ik után 4-ikül van beszúrva s így tartalmánál fogva nem illik oda, mert nem a maga helyén van; a *Menj győzd meg* kezdetű versszak azonban itt is illetékes helyén, záróversszakul szerepel, mint Szeötsnél.

Az 1669. sz. kéziratunkból közölt 6-ik versszak (Mikor fel ült . . .), a mely az 1666. sz. kéziratot kötetünk 252. lapján is megvan egy *Eszem atta teremtette s az A lélek is sirt belőlem* kezdetű versszakkal együtt (a melyek közül az előbbi csak hozzácsapódott a vershez, mert annak nem szerves alkotó része) tulajdonképen nem egyéb, mint az előtte levő *Csákóját könnyel öntöztem* kezdetű 5. versszak második felének változata s így nem tekinthető Csokonaiénak, kivéve természetesen azt az eshetőséget, hogy Csokonai e versszakot (az 5-iket) kétféleképen is papírra vetette, s egyik kéziratban így, másokban amúgy került kézről-kézre. E forrásunk készítője gyűjteményébe e versszak mindkét formáját beírta, mert vagy forrásában így találta, vagy hallomás után emlékezett rá.

3. A méhekhez.

A *Dávidné Dudája* cz. 1809-ben Sárospatakon készített versgyűjteményben (1668. sz. 17. drb.) Csokonai *A méhekhez* cz. Lilla-dalának (Toldy-féle kiadás. I. 44. Először megjelent az *Urania* III. kötetében a 208—209. lapokon *A' legédesebb Méz* czimmel, név nélkül), egy eddig ismeretlen változatára találtunk, a mely is így hangzik:

Nota.

1. Kis méhek kertekben mezőkön réteken
Mít futtok mít futtok sok veszéllyel
A' forrásokról a' virágokra repkedvén repkedvén szerte széllvel
2. Itt Flora tábora zöldellő sátora
A' nimfák a' nimfák játszodoznak
Jer hát barátom víg vagy úgy látom Trillázzunk trillázzunk Echónak
3. Mendikás barátim mít nyomorogtok itt
A' Sáros-Pataki Oskolábann
Térdig a' sárban rongyos csizmábann
Ugrálván ugrálván a' Lentsével

E változatnak első versszaka sem egyezik teljesen e dal ismeretes szövegével; a 2. és 3. versszak pedig merőben elütő. A 3. versszak tartalma arra vall, hogy e verset ilyen alakban sárospataki deák korában írhatta vagy élőszoval mondhatta el deáktársai előtt Csokonai s később alakította át a már ismeretes szövegűvé. Az sem lehetetlen azonban, hogy ez a 3-ik versszak valamelyik pataki kollégiumbeli diákszoba lakójának ajkán termett. A 3. versszak utolsó sorában a lencse azért szerepel, mert a sárospataki deákokat — mivel hetenként egyszer a tápintézetben lencse-főzeléket kaptak — *lencséseknek* csúfolták s csúfolják még ma is.

E dal különben még két más kéziratunkban is előfordul, még pedig az 1666. számú, 1804—1808-ból való Battha-féle s.-pataki kótatárban a 325 lapon, az első két versszaka (a Toldy-féle kiadás I. 44. lapbeli szöveghez viszonyítva) eltéréssel, továbbá az 1669. számúban (1812-ből való versgyűjtem.) ugyancsak az első két versszaka, de ezek már közelebb állanak az ismeretes szöveghez.

4. Dorottya kínjai.

Csokonai e költeményének két alakja ismeretes, egy rövidebb és egy hosszabb. Amaz (Toldy-féle kiadás. I. 176.) 26, emez (Figyelő. X. 234.) 33 versszakból áll. Kézirattárunk 1667. számú, 1830-ban Polgár Jánostól készített *Válogatott Világi Nóták* című versgyűjteményében a 178—182. lapokon azonban megvan e versnek a Figyelő-beli alakjánál is teljesebb szövege, a mely 34 versszakból áll s így annál egy versszakkal, a 11-ik után állóval, terjedelmesebb. A költeménynek ez eddig ismeretlen versszaka ez:

Azok a' kéz szorítások
Sóhajtások pillantások
Nem módiból galánságból
Estek hanem forróságból.

Ez a versszak, tartalmánál fogva, teljesen beillik a költemény gondolatmenetében oda, a hol van. Szerintünk magától Csokonaitól való.

5. Ott hol a patakocska.

Azt írja Toldy idézett lajstromában, a vegyes költemények csoportjában (169. lap, 109. sorszám), hogy Csokonainak ez a verse *elveszett*, pedig — igaz, hogy nem a kezdő sora, de czíme (*A feléledt pásztor*) szerint — felsorolja az 1794-ben megjelent [*Uránia* III. 207—208.] versei között a 157. lapon. E költemény *Uránia*-béli alakjában két versszakból áll: (1.) Tirzis Laurához. (2.) Laura Tirziszhez. Az *Uránia* III. kötetének sárospataki példányában a második versszak után a 208. lapon egykorú kézírással még a következő harmadik versszakot találjuk beírva:

Bóldog pár, ki ülven a' szerelem bibor kötélén
Nyugszol az ápolgató grátziák' nyájas kebelén.
Szebb már a' nap vidámabb fényvel mosolyog az ég:
Mert szívünkben ég
Edj forró hűség
Jertek vig esztendők
Örömmel telendők
Ezer jókkal ketsgetnek a' jövendők.

Kézirattárunk 1666. számú kötetének (1804—1808-ból sárospataki főiskolai énekkari kótatár) 311. lapján XCIV. sorszám alatt e költemény

csakugyan három versszakból áll, t. i. az *Uránia*-beli két és a pótlólag odaírt egy versszakból, de a következő szövegbeli eltérésekkel:

Az 1. vsz. 1. sorában *nyájas* helyett *tsendes* . . .

Az 1. vsz. 3. és 7. sorában *Lauram* helyett *Kloém* . . .

Az 1. vsz. 3. sora helyett: Nyílt szátskájával tsokollya a Liliomokat.

Az 1. vsz. 8. sorában *Súgd meg* helyett *Mond meg* . . .

A 2. vsz. (*Uránia*-beli, pótlólag odaírt 3. vsz.) 1. sorában *pár ki* helyett *pár melly* . . .

A 2. vsz. 2. sorában *Nyugszol* helyett *Jáztik* . . .

A 2. vsz. 4. sorában *Mert* helyett *Hogy* . . .

A 3. vsz. (*Uránia*-beli 2-ik vsz.) 1. sorában *Pásztor* helyett *kintsem* . . .

A 3. vsz. 3. sorában 's *bádjadt* helyett *bágyatt*.

A 3. vsz. 6. sorában *rá fel üle* helyett *rá készüle*.

A 3. vsz. 8. sorában *rád hevüle* helyett *felhevüle*.

Egy másik, szintén kézíratos, 1809-ből való forrásunkban (*A Dávidné Dudája*) is megvan e vers 46. sorszám alatt, de ide csak két versszaka (az 1. és 2.) van beírva (minden valószínűség szerint az *Uránia* III. kötetéből másolva), a 3-iknak hely van hagyva, a versszak sorszámának (3.) megjelölésével.

Harmadik, 1824-ből való, 130. számú kézíratos forrásunkban (*Felvidítő*, 9. lap) csupán csak az első versszaka szerepel *Nóta* címmel. Ebben a töredékben *Laura*, illetőleg *Kloé* helyett már *Lilla* szerepel.

Van még egy negyedik forrásunk is, a sárospataki dalgyűjtemény, melynek mind első (*Régibb és újabb részint érzékeny, részint vig, többnyire eredeti Dalok gyűjteménye*. S.-Patakon 1826. 126. lap, 140. szám alatt), mind második kiadásában (*Érzékeny és vig Dalok gyűjtem.* 2-ik megbőv. kiad. Sáros-Patakon, 1834. 125. 1.) előfordul, de a szerző megnevezése nélkül. (A gyűjtemény többi darabjánál sincsenek a szerzők megnevezve.) E forrásunkban ez a dal már nem két s nem is három, hanem *négy versszakból áll*, s így egy versszakkal, a másodikkal, terjedelmesebb. Ez a versszak csupán csak ebben a forrásban van meg s így szól (a 2-ik kiadásból idézzük):

2. Ide gyönyörű kis patak! e keskeny csendes völgybe
Ide a' magas hársfák és körösfák levelébe;
A' te violaszín 's virágos partodra ülök.
Itt, hol a' mezők, — És a' nagy erdők
Között az emberek — Mélységes tengerek
Fenekén azt mondják: jaj nekünk szegények!

A költemény eme legterjedelmesebb formájában a költő kedvese *Lilla* néven szerepel, mint a 130. számú forrásunkban. Csokonai, női eszményképeit tudvalevőleg Chloé, Dóris, Laura, Róza és Lilla nevekkel nevezte. A Laura nevet később Rózára, majd 1797 után Lillára változtatta. 1795 körül elfeledte Lauráját s ezután csaknem minden dalát Lillához írta. (Lásd Szana, *Csokonai*, 66. lap.) A gyakori névváltoztatásnak íme ez a költemény is egyik bizonyosága. Szerintünk e költemény

legterjedelmesebb (4 versszakos) alakjában is Csokonaitól való. Az *Urániában* megjelent formát előbb egy (a 3-ik), majd ismét egy újabb versszakkal (a másodikul beszúrttal) bővítette. Az ő pótlásai alapján, a közkezenforgó kéziratokból kerültek forrásainkba.

6. A viola.

Csokonai Horváth Cyrill-féle kiadásának I. kötetében a 337. lapon van közölve *A viola* című dal, mely 8 sorból áll, és egy versszakot alkot. Ugyanez ki van adva, de egy versszakkal bővebben, *Érzékeny és víg dalok* II. kiad. 133. lapján.¹ Ugyancsak két versszakból álló változatban megvan az 1666. sz. kézír. kötetünk 350. lapján, melynek szövege a II. szak 1—2 sora kivételével egyezik az előbbi változattal. A két eltérő sor így van:

Nosza a' hattyú tollat kép[e]ző kátsók
Hartyajan; a pátyolat színt asztassa tsók . . .

Az 1670. sz. kézír. kötetünk 21. lapján már 3 vszakos változata van. Az 1. és 3. vszak egyezik, a 2. szak új:

Jer oda hól a' Déli Tél rózsák gőzi
Az elpirult estvéli Hajnalt kendőzi
Itt a' zefír lagy szellő Melyben fujon belé
Tüzetet szelével e' Tsendesí [Így!]

(Hibás leírású változat; pl. a 3. vszakban is több szótag elmaradt.) Az 1667. sz. kézír. köt. 82. lapján e dal két szakból áll. Ez is hibás másolás. A II. vszka eltérő:

Az Egek meg engedték sok kérésimre
Fájdalmait meg vették nagy örösimre
Már nyílnak szép Rósaíd
Pirosodnak ortzáid
Oh! szeretetre méltó.

(Egy sor, az utolsó hiányzik.) Megvan ez a dal »Illatoztasd kebeled Drága violám« kezdettel a 257. sz. kéziratok kötetünk 126. lapján is, mint második versszaka a következő (szerintünk minden valószínűség szerint Csokonaitól való) dálnak:

1. Ölelj meg szép Természet
Ossze fűzött karokkal
Setályunk a zöldségben
Öltözött virágokkal
Fel czifrazott kertekben'
Hol szép öltözetekben
Gratziak mosolyognak
Minden szegeletekben

Második szaka: Csak te vagy az édesem! — A' kiért élek,
Lábad elibe esem — Angyali lélek!
Te vagy szépek szépe te, — Rád rózsát a gyöngy este
Ecsetje Vénus teste — Vérével feste.

(Utána jön *Daphnis Hajnalkor* cz. vers (Szép Hajnal emeld fel.)
Ugyane dal (Ölelj meg . . .) megvan két vszaknyi változatban az 1666.
sz. kézír. kötetünk 233. lapján is, de ebben már nincs benne az
»Illatoztasd« kezdetű vszak:

1. vsz. Ölelj meg szép természet . . .
2. vsz. Ha a gyászos éjszaka keserűségbe fereszt,
A nap vidámító fényt rád mosolyogva ereszt
Itt az árnyékos erdő s Kristály szín tiszta ferdő
Szívem szerelmem hatya úgy tüzel indulattya.

Mivel a szótagszám nem egyezik mindenütt, valószínű, hogy a
kézirát másolói csak hozzáfűzték a vershez az »Illatoztasd kebledet«
cízmű verset.

7. Drága kincsem galambocskám . . .

E dalnak egy, az ismerttől eltérő változatát már ismerjük. (IK.
XII. 72. l.) Most egy másik került elő. A 13. versszakának két első
sora az 1667. számú kéziratunkban így van:

Bár tsak egyszer Octóberbe
Esnél töllem olly teherbe,
(Hogy fiakat Leányokat
Szülnél apró kulatsokat.) (Toldy kiad. I. 157. l.)

8. A szabadulás.

E dalnak két helye érthetőbb szöveggel van kéziratúrunk egy
kötetében, mint a Horváth-féle kiadás 318. lapján.

1. vsz.: Hálá hogy csábitásidnak
Nittze! mar véget vetek.
(Horváthnál: Hála, sok csábitásidnak
Nice, már megpihennek)
9. vszak: Ám szivessen . . .
(Horváthnál: Ám szivesem.)

9. Konstanczinápoly.

A 129. sz. kézirat os kötetünk 57—59. lapjain lévő másolatban a
sorrenden kívül a következő eltérés van az ismert szövegtől (Toldy kiad.
III. 60—62. l.):

<i>Kéziratunk :</i>	<i>Toldy-kiadás :</i>
(5. sor.) Régi szépségének Sugarozik lovánn hatra kontyu	E másik Rómának (15. s.) Csillámló kardjoknak (26. s.) első kontyú.

A következő 4, ill. 6 sornyi részlet teljesen ismeretlen belőle:

Mikor excerpálni akar unalmába
Bé megyen a' Dáma Bibliothekába
Hol sok Asiai Pergamen membrana
Író pennájának meg nyilni kívánna
De menjünk el Musám, mert majd a' Császárnak
Dactilust éneklő Músaihoz zárnak . . .

III. EGY ÁL-CSOKONAI VERS.

Oláh Gábor az IK. XVII. 502—504. lapjain meggyőzően kimutatta, hogy a Csokonai-kiadásokban előforduló *Keserű búcsúvétel* és *A változó szerencse* című dalok nem a Csokonaiéi, mert amaz Thaly forrásai szerint (Vit. Én. II. 88.) már a XVII. században, emez pedig 1769. elején ismeretes volt (Vit. Én. I. 326.)¹ Most egy harmadik Csokonaiénak tartott versről fogjuk kimutatni, hogy nem ő írta, mert már 1770 előtt is ismeretes volt. Ezt a verset Toldy Ferencz többször említett jegyzékében a 169. lapon 119. sorszám alatt kiadatlanak tartja s így említi: *Búslakodás. Bokros bánat! Mely unalmat Szivemben szerzettél . . .* Ezt a verset azonban nem Csokonai írta. Ő valószínűleg népdalgyűjteménye² számára jegyezte le ezt a régies színezetű verset a már említett két más régi verssel együtt, s úgy kerülhetett a költő hátrahagyott versei közé.

Ez a Csokonainak tulajdonított vers a következő, eddig ismert forrásokban fordul elő: 1. A Herschman-féle versgyűjteményben, mely a XVIII. század második feléből való. (Sárospataki könyvtári kéziratár. 1664. szám. 74. lap. 1—6. versszak.) 2. Versényi: Szíveket újító bokréta. 1770-ből. (122. lap. 1—4. vszak.) 3. Jankowich-gyűjtemények. IV. k. 6. l. (1—5. vszak.) 4. Dávidné Soltári cz. versgyűjtemény 1790—1791-ből. (Sárospataki könyvtár 630. szám. 178 drb. Jankowich-gy. III. 177. lap. 1—3. vszak.) 5. Érzékeny és víg . . . dalok gyűjteménye. (Sárospatak, 1826. 175. lap, 206. szám. 1—3. vszak.) 6. Adorján Imre gyűjteményében, melyet Gyalui F. ismertetett az Erd. Múz. 1895. (XII. k.) évfolyamában a 77—83. lapokon. Gyalui — tévesen — Adorjánénak tartja e verset az *A szerencse tündér kerekén* kezdetűvel együtt, holott Adorján ezeket *csak lemásolta* gyűjteményébe.

Mint a forrásainkra való utalásainkból látható, e vers 1770 előtt már ismeretes volt, s így ezt Csokonai, a ki akkor még meg sem született, nem írhatta. A Toldy jegyzékéből tehát ez a vers (119. sz.) törlendő.

Itt jegyezzük még meg a következőket: Toldy (id. m. 157. l.) és Tolnai (Irodört. 1915 : 317.) azt állítják, hogy a Kármán *Uránia*ja (1794) III. kötetében a 204—218. lapokon olvasható hét vers (tehát a dalammal ellátott hetedik, az *A' Ró'sához* című is) mind Csokonaié, holott ez a hetedik nem a Csokonaié, hanem a Verseghy Ferenczé. (Lásd: RMK. 24 : 91.) Az *Uránia* sárospataki

¹ Ez a két régi dal azonban nemcsak az Oláhtól Thaly után említett forrásokban, hanem a következőkben is előfordul: *Az első*: Dávidné Soltári cz. 1790—91-ben írott, Sárospatakon 630. sz. a. őrzött kéziratoss versgyűjteményben, a hol a 175. darab (1—5. vszak). *A bokros bú* régies kifejezés használatára számos adatot sorol fel Baros Gyula, Szolga Mihály diáriuma. Kolozsvár, 1905. 16—17. lap. — *A második*: Ferenczi Z.: A Bocskor-dalokkönyv, Erd. Múz. 1898. 380. lap. Versényi: Szíveket újító bokréta. 113. l. Szádeczky Lajos *Miscellanea* cz. kéziratoss kötetében, 81. l. Baros Gyula, Szolga Mihály diáriuma, 31. lap.

² Csokonai népdalgyűjteményét Toldy jegyzékében 189. sz. a. említi, mint elveszettet.

példányban a hatodik vers alatt ez az egykorú kézírásos jegyzet olvasható: *Csokonay írta ezen verseket.* A hetedik vers tehát e följegyzés szerint sem a Csokonaié.

IV. CSOKONAI-VERSEK?

1. Bár mindenét meg tagadta . . .¹

<p>1. Bár mindenét meg tagadta
Töllem az irigy világ
Tsak hogy Lillát nekem adta
Elébe senki sem hág</p> <p>2. Küszködjön más a' veszélyen:
'S törekedjen ellenem
Nem árthat tsak Lilla élylen
Ő énnékem mindenem.</p> <p>3. Ő szép nyájas és szelid is
Ő egyedül tsupa jó
A' természetbe tsak Lilla
Rám nézve Mindenható.</p> | <p>4. Májusi szép rósák nyitnak
Piross bársony ajjakánn
Az öröm, és kedv viritnak
Alabástrom homlokánn.</p> <p>5. Oh ha kellemetes száját
A' szóllásra megnyitja
Dallomat 's e vidék táját
Hangja el andalítja.</p> <p>6. Reszkessen felettem az Ég
'S ajánljon a' halálnak
Tetemim karjaid közt vég
Nyúgodalmat találunk.</p> |
|--|--|

E vers 4. versszakának festői szépségű gondolatai többször variálódnak a Lilla-dalokban.

2. Ha Lilla holnap jókor . . .²

<p>1. Ha Lilla holnap jókor
Eljő hogy rósát szedjen
Róllad kedves kis bokor
Mejet keblébe tegyen :/:</p> | <p>2. Ártatlan tövissel
Sértsed meg gyenge bőrét
S ha haragszik szenveddel
Enis szenvedem törét :/:</p> |
|--|---|

3. Mondjad meg én kértelek
Addjad neki tudtára
Hogy békéljen meg velek
Kiknek él fájdalmára.

E vers 2. szaka Csokonai *Az eleven rózsához* cz. Lilla-dalának 6. versszakára emlékeztet. (Toldy-féle kiadás. I : 33.)

Megemlítjük még, hogy ezeken kívül még két olyan költeményt találtunk gyűjteményeinkben, a melyekben a *Lilla* név szerepel, de ezekről nem merjük állítani, hogy Csokonaitól valók, mert sem verselési technikájuk, sem nyelvük, sem az érzelmek lüktetése nem vall Csokonaira. (Kovács József, Décei János és Verseghy is írt Lilla-dalt.) E költemények : 1. *Hervadok angyal érted . . .* (1—4. versszak. A *Lilla* név a 4. versszakban fordul elő.) 131. számú kéziratot kötetünk 87. lapján a 78. darab. E vers eltérő változata nyomtatásban is megvan az *Érzékeny és vig dalok gyűjtem.* S.-Patak, 1826. cz. kiadvány 162—163. lapján (1—4. vszak.), de csak az 1. versszak egyezik, a többi három merőben elütő, s így a 4-ik versszakban *Lilla* nem is szerepel. Ugyanez az eltérő szöveg megvan az 1666. számú kéziratot kötetünkben is a 334. lapon, sőt

¹ A 130. sz. kéziratot kötetünk 139. és 197—8. lapjain CXXX. sorszám alatt.

² A 131. sz. kéziratot versgyűjteményünk 252. lapján CCCXXIII. sorszám alatt.

1. és 3. versszaka megvan Limbaynál is (III. 139. 1.). — 2. *Fényess nap ki rósa szín sugárid . . .* 1—3. versszak. A 3. versszak 2-ik sorában előfordul a *Lilla* név. A *Dávidné Dudája* cz. 1809-ből való kéziratoss versgyűjteményünkben (1668. sz.) a 11. darab, közvetlenül Cskonainak *Szép hajnal emeld fel* kezdetű verse után, mint ennek ellendarabja, a következő czímiratos megjegyzéssel: *Ugyan erre a notára az Éjjelhez.* — Toldy jegyzékében e két Lilla-dal nem szerepel.

HARSÁNYI ISTVÁN és GULYÁS JÓZSEF.

PÁKH ALBERT LEVELEI TOMPA MIHÁLYHOZ.

A Gömörmegyei Múzeum Tompa-szobájának emlékei között Pákh Albertnek három, Tompához írott levelét őrzik. A leveleket Pákh Albert öcscse, Pákh Károly iglói főgimn. tanár, ajándékozta 1883. márc. 28-án a gömöri ref. egyházmegyének, s innen letétként kerültek a Tompa-szobába. Az első levelet még érdekesebbé teszi, hogy rajta Gyulai is ír pár sort Tompának.

1.

Pest apr. 19.^{én} 1855.

Kedves Miskám, ki keblemben stb. stb.

Kezdesz szeretetreméltó lenni. Ezen a pályán indulj — in hoc signo vinces! »András polgár« oly jókor jött, hogy ha csak félórával érkezik is később, a sátoros ünnep is elmúlt volna és én téged még mindig áldottalak volna. Így azonban szent a békesség — oh jertek ölembe gyermekeim!

Most pedig térjünk arra, a mi az előbbire következik. Miska, én neked, tudtomra, még soha sem küldtem egy garast is. Képzeld magadnak annál fogva szűzies reszkető »liliomhullásomat«, midőn neked ezenel az ide zárt *10 pftot átnyújtom*, azon bevett kívánsággal, hogy: viseld egészséggel! Ha pedig nem kell, küld vissza. Több nincs, de biztosítlak, hogy lesz. Csak te haladj továbbra is a szeretetreméltóság rózsás ösvényein — halld, oh halld meg rebeğő ajkam égő imáját!

Servus Mihály!

Ha úgy akarja a sors, mint én, 2 hét múlva Gräfenberg hullámaít iszom. Meg tudnék bolondulni örömben erre a gondolatra. *Pénzem* ugyan még mai napig sincs, de azt hiszem, a mit *4 év óta hiszek*, hogy: *lesz!* — Reményilem, még *felelsz ez idén* erre a levélre. Ha akkor felelnél, mikor már nem vagyok itt, ird meg legalább Jókainak, hogy megkaptad s hogy küldesz. *Ez az én végrendeletem.*

Itt teljes bomlásnak indulnak a visszonyok. Tudod, hogy mikor én *kihuzom a lábamat az országból*, tüstént *kitör a ribillio*. Most még csak készülődöm, s ime már is veszem a szörnyű telegráf tudósítást, hogy *Török János* lemondott a Napló szerkesztéséről. *Ordíts kapu, kiálts város!*